

5. Affleck A. *Community development finance: a neo-market solution to financial exclusion?* / A. Affleck, M. Mellor // *Journal of Social Policy*. – 2006. – №35(2). – P. 303–310.
6. Bailey S. J. *Strategic Public Finance* / S.J. Bailey. – Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2004, P. 201-209.
7. Binswanger H.P. *Scaling Up Community-Driven Development – Theoretical Underpinnings and Program Design Implications* / H. P. Binswanger, S. Aiyer Swaminathan // *Policy Research Working Paper*. – 2003. – № 3039. – Washington, DC: World Bank Africa Regional Office, P. 35-42.
8. Hofstede G. *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations* / G. Hofstede. – Thousand Oaks CA, 2nd Edition: SAGE Publications, 2001. – 596 p.
9. Leyshon A. *Access to financial services and financial infrastructure withdrawal: problems and policies* / A. Leyshon, N. Thrift // *Area*. – 1994. – №26 (3). – P. 268–275.
10. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні». – К. : Парлам. вид-во, 1997. – 104 с.
11. Методика формування спроможних територіальних громад [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=248117469&cat_id=246711250
12. Методичний посібник для розробників проектів інфраструктурного розвитку об'єднаних територіальних громад [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://decentralization.gov.ua/pics/attachments/MethodicalHandbook_2016_web.pdf

Стаття надійшла: 31.05.2017 р.

Рецензент: д.е.н., проф. Дмитрієв І.А.

Рецензент: д.е.н., проф. Іванілов О.С.

УДК 332.122: 33.012.8 – 045.45

JEL Classification: L22, L73

ХОЛДИНГОВІ СТРУКТУРИ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОГО ЛІСОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ

Пітюлич М. М., д.е.н., доцент

Попик М. М., аспірант

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Анотація. Обґрунтовано доцільність стратегічного партнерства підприємств лісопромислового комплексу, їхньої інтеграції в рамках єдиного технологічного ланцюжка з метою забезпечення конкурентних переваг та ефективного розвитку. Аргументовано, що однією з форм цього партнерства є створення вертикально інтегрованої структури холдингового типу.

Встановлено, що інтеграція – це не тільки процес об'єднання вже існуючих на ринку підприємств (об'єднання, поглинання одного підприємства іншим). Інтеграційні процеси в широкому розумінні включають також інтеграцію в існуюче підприємство (або об'єднання підприємств) нових стадій технологічного процесу (передуючих або послідуєчих) з відповідною розбудовою необхідної виробничої інфраструктури.

Визначено, що вертикальна холдингова лісопромислова структура – це складна організаційна система з єдиним центром управління і замкнутим процесом виробництва лісопродукції, яка об'єднує підприємства різних стадій єдиного технологічного циклу (заготівлі, переробки, виробництва і продажу виробів з деревини), пов'язаних між собою матеріальними, фінансовими та інформаційними потоками.

Виявлені переваги функціонування регіонального лісопромислового комплексу: можливість створення замкнутої виробничої структури з автономними джерелами сировини і цільовими ринками збуту; оптимізація використання обладнання, сировинної бази і продукції переробки на кожному етапі виробництва; можливість чіткого оперативного управління загальним комплексом виробництва за рахунок налагодженого збору і аналізу інформації; збереження оперативного управління і господарської самостійності на рівні підприємства та більш гнучке реагування на коливання кон'юнктури ринку.

Відзначені позитивні аспекти функціонування лісопромислового холдингу для регіону і місцевих громад: недопущення мінізації регіонального ринку деревини; підвищення рівня соціально-економічного розвитку відповідних адміністративних районів та області в цілому; посилення конкурентної боротьби на регіональному ринку лісопродукції, що сприятиме зниженню цін та підвищенню якості продукції; перспективи створення нових робочих місць та залучення громадян до сезонних робіт на підприємствах холдингу; можливість реалізації важливих соціальних проектів місцевого значення.

Ключові слова: інтеграція, інтеграційна структура, вертикальна інтеграція, холдинг, регіональний лісопромисловий комплекс.

HOLDING STRUCTURES AS THE FACTOR OF DEVELOPMENT OF REGIONAL FORESTRY COMPLEX

Dr. Mykhaylo Pityulich, Doc. Hab. in Economics, Associate Professor

**Mariana Popyk, Post-graduate
Uzhhorod National University**

Summary. *In the article it is substantiated the expediency of the strategic partnership of the enterprises of the forestry complex, their integration within the framework of a single technological chain in order to provide competitive advantages and effective development. It is argued that one of the forms of this partnership is the creation of a vertically integrated structure of the holding type.*

It has been established that integration is not only a process of uniting of existing enterprises in the market (mergers, acquisitions). Integration processes in the broad sense are also included to the integration into the existing enterprise (association of enterprises) of new stages of the technological process (upstream or downstream) with the appropriate development of the necessary production infrastructure.

It is determined that the vertical holding structure of forestry industry is a complex organizational system with single management center and closed process of production of forest products, which unites enterprises of different stages of a single technological cycle (harvesting, processing, production and sale of wood products), interconnected among themselves by material, financial and information flows.

The advantages of functioning of the regional forestry industry complex are revealed: the possibility of creating of closed production structure with autonomous sources of raw materials and target markets; optimization of the use of equipment, raw material base and products of processing at each stage of production; the possibility of clear operational management of the general complex of production at the expense of a well-established collection and analysis of information; maintaining of operational control and economic independence at the enterprise level and more flexible response to fluctuations in the market conditions.

The positive aspects of the forestry holding functioning for the region and local communities are noted: prevention of shadowing of the regional timber market; raising of the level of socio-economic development of the administrative districts and the region as a whole; intensification of competition of timber products in the regional market, which will contribute to lower prices and will improve product quality; prospects for creating new jobs and involving citizens into seasonal work at holding companies; possibility of realization of important social projects of local importance.

Key words: *integration, integration structure, vertical integration, holding, regional forestry complex.*

Вступ. На сьогоднішній день процес реформування економіки України як на національному, так і регіональному рівні є складним і суперечливим. У зв'язку з децентралізацією, дерегуляцією, приватизацією та ін. відбувається послаблення впливу держави на соціально-економічні процеси в економіці. В цих умовах важливим завданням є відновлення втрачених і формування нових, відповідних реаліям глобалізації, системних інтеграційних зв'язків, насамперед на рівні регіональних промислових комплексів. Посиленню процесів інтеграції сприяє лібералізація зовнішньоекономічної діяльності, активне функціонування вітчизняного підприємництва на світовому ринку.

Лісопромисловий комплекс здійснює безпосередній вплив на розвиток національної і регіональної економіки, оскільки забезпечує своєю продукцією майже всі галузі господарювання. Багатогранність застосування, широкий асортимент і постійно зростаюча потреба в лісопродукції зумовлюють збільшення обсягів її виробництва, особливо у ресурсозабезпечених регіонах України, яким є Закарпатська область. Одним із напрямів розвитку і вдосконалення системи управління, координації і регулювання діяльності регіонального лісопромислового комплексу є створення інтегрованих бізнес-структур, зокрема холдингів, які охоплюють повний технологічний цикл від лісозаготівлі до реалізації кінцевої продукції. Ці структури можуть слугувати ефективною заміною зруйнованих економічних зв'язків і сприятимуть розвитку економіки регіону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вплив інтеграційних процесів на розвиток економічних систем активно досліджується вітчизняними й зарубіжними науковцями. Так, теоретико-методологічні аспекти проблеми інтеграції представлено в роботах К. Ерроу, Д. Норта, А. Мазаракі, Д. Росса, К. Румянцева, Р. Коуза, Т. Фролової, Д. Хей, Ф. Шерера, М. Ярчук. Вагомий внесок у дослідження особливостей формування

інтегрованих структур у вітчизняній промисловості здійснили В. Андрійчук, Ю. Барташевська, П. Гайдуцький, В. Дикань, Т. Дудар, Т. Колодяжна, Т. Камінська, Д. Малащук, В. Микитенко, Ю. Нестерчук, А. Оксак, В. Хаустова, І. Яненкова, О. Шубалий та ін.

Невирішені складові загальної проблеми. Віддаючи належне напрацюванням вітчизняних і зарубіжних учених щодо розроблення проблеми інтеграційних процесів у промисловості, слід відзначити, що окремі її аспекти залишаються дискусійними і потребують подальшого дослідження. Особливо це стосується питання формування холдингових структур у лісопромислового комплексу регіону.

Мета статті – обґрунтувати доцільність формування холдингових структур як фактору розвитку лісопромислового комплексу регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогоднішній день вітчизняні підприємства різних галузей господарювання, в тому числі й лісопромислового комплексу (ЛПК), звертаються до ідеї багатостороннього об'єднання в боротьбі за конкурентну перевагу на динамічному ринковому просторі. Така тенденція пояснюється тим, що гарантувати можливість довгострокового розвитку підприємству може тільки певний набір конкурентних переваг, елементами якого є активний маркетинг, оптимальні логістичні потоки, сильні позиції у відношеннях з постачальниками і покупцями.

Забезпечити можливість ефективної стратегії дій, підкріпленої відповідною організаційною структурою, підприємства можуть за рахунок стратегічного партнерства з іншими в рамках одного технологічного ланцюга. Однією з форм цього партнерства є входження в систему вертикально інтегрованої структури. Сутність цього процесу полягає в трансформації відносин між розрізненими підприємствами з метою створення єдиного виробничо-збутового комплексу, за допомогою введення системи централізованого управління в сфері ринкового позиціонування, планування, постачання і координації діяльності всіх суб'єктів, які входять в структуру даного об'єднання. Він (зазначений процес) супроводжується визначенням функціональної спеціалізації окремих бізнес-одиниць комплексу, їхнього професійного спрямування на виконання певних виробничих функцій [1].

Слід зазначити, що вертикальна інтеграція має місце в таких випадках:

1. Підрозділ інтегрованого підприємства, який виробляє сировину, зобов'язаний постачати її на переробку всередині фірми і не може продавати поза нею, а переробне підприємство всередині цього утворення може закуповувати сировину лише в його межах.

2. Підрозділ об'єданого підприємства, який спеціалізується на переробці сировини, повністю забезпечує її внутрішнє постачання для подальшого використання іншими підрозділами інтегрованого підприємства.

3. Підрозділ підприємства, який виробляє кінцеву продукцію, в повному обсязі закуповує сировину від підрозділу, який її переробляє і є в складі об'єданого підприємства. Тільки незначна частина сировини може закуповуватися на зовнішньому ринку.

Особливо актуальною є проблема інтеграційних процесів для регіональної економіки, оскільки промислові комплекси як сукупність підприємств, поєднаних між собою інформаційними, фінансовими та матеріальними потоками в рамках єдиного технологічного ланцюжка створення кінцевого продукту, зазвичай, мають чітко виражений регіональний характер їхнього просторового розміщення.

Необхідно зауважити, що під інтеграцією може розумітися не тільки процес об'єднання вже існуючих на ринку підприємств (об'єднання, поглинання одного підприємства іншим): інтеграційні процеси в широкому розумінні включають також інтеграцію в існуюче підприємство (або об'єднання підприємств) нових стадій технологічного процесу (передуючих або послідуєчих) з відповідною розбудовою необхідної виробничої інфраструктури [2, с. 141]. У лісопромислового комплексу, наприклад, підприємства меблевого виробництва інтегрують у технологічний процес операції лісопильного виробництва або ж підприємства лісопильного виробництва інтегрують у свій технологічний процес операції лісозаготівельного виробництва з відповідною розбудовою необхідної виробничої інфраструктури.

Альтернативою вертикально інтегрованим структурам є організація бізнес-процесів в рамках окремих суб'єктів підприємницької діяльності, які взаємодіють між собою за допомогою ринкового механізму. Основною ознакою вертикально інтегрованої структури є об'єднання виробників, які взаємодіють між собою на окремих стадіях технологічного процесу створення кінцевої продукції.

Таким чином, під вертикально інтегрованою лісопромисловою структурою будемо розуміти складну організаційну структуру з єдиним центром управління і замкнутим процесом виробництва лісопродукції, яка об'єднує підприємства різних стадій єдиного технологічного циклу (заготівлі, переробки, виробництва і продажу виробів з деревини), пов'язаних між собою матеріальними, фінансовими та інформаційними потоками.

Значна увага щодо доцільності вертикальної інтеграції приділяється у неокласичній та інституційній теоріях. Представники першого підходу досліджують феномен вертикальної інтеграції в аспекті об'єднання монополій на галузевому ринку і вважають, що це призведе до виграшу як споживачів, так і нових галузевих утворень. Останні знайдуть зниження витрат, а перші – зможуть купувати продукцію за менш високими цінами. Опоненти ж бачать у вертикальній інтеграції процес збільшення бар'єрів для входу нових підприємств на певний галузевий ринок і, як наслідок, звуження сфери досконалої конкуренції. В рамках неокласичної теорії вертикальна інтеграція досліджується з позиції ефективності розподілу ресурсів в суспільстві, також вивчається її вплив на зростання добробуту, зниження цін і збільшення обсягів виробництва в результаті усунення ефекту «подвійної маржиналізації». Особливий інтерес до вертикальної інтеграції виявлений з боку інституційної теорії. На відміну від неокласичної, в якості одиниці аналізу використовується трансакція, а не товари і послуги; підприємство ж розглядається не як виробнича одиниця, а як «керована» структура [3; 4].

Доцільність створення вертикально інтегрованої структури визначається не стільки завдяки технології, як зауважують вчені, а у зв'язку з появою більш дешевого способу управління зсередини. Необхідність прийняття рішення про формування вертикально інтегрованої структури багато дослідників пояснюють прагненням підприємства знизити трансакційні витрати [5].

При виборі певної форми інтеграції підприємств лісопромислового комплексу слід враховувати можливості залучення в інтегровану структуру різногалузевих підприємств, їхню територіальну роз'єднаність, віддаленість сировинних баз від виробничих ділянок, особливості логістичної інфраструктури. Все це вказує на необхідність збереження юридичної і господарської самостійності підприємств, що входять до вертикального об'єднання. Всі перераховані вище вимоги в повній мірі можуть бути реалізовані в холдинговій структурі.

Подібну думку висловлює вітчизняний дослідник О. Шубалий, який відзначає переваги створення деревообробної холдингової компанії у лісозабезпеченому регіоні. Вчений зауважує, що наразі у сфері вітчизняного лісового господарства функціонують державні лісогосподарські підприємства, які є комплексними, оскільки займаються лісогосподарською діяльністю, а також здійснюють первинну переробку деревини та інших ресурсів лісу. Але сьогодні надзвичайно важливо сформувати організаційно-економічне підґрунтя для логічного завершення процесу трансформації системи управління лісовим сектором на регіональному рівні з дотриманням, насамперед, інтересів держави і трудових колективів підприємств ЛПК, а також створення конкурентного ринку продукції поглибленої переробки. Побудова дієвої системи управління регіональним ЛПК потребує організаційно-економічних перетворень, що передбачають реорганізацію існуючих господарських структур і створення нових інтегрованих суб'єктів господарювання (холдингів), які функціонуватимуть на ринкових засадах [6, с. 347].

Основними напрямками діяльності лісопромислового холдингу є: первинна та поглиблена переробка деревини, використання корисних властивостей лісів у цілях оздоровлення і рекреації, переробка відходів лісового господарства і деревообробки, координація діяльності господарських товариств, акції яких передано до статутного фонду компанії та її дочірніх підприємств, участь у реалізації масштабних проектів у сфері ресурсо- та енергозбереження, а також гарантування екологічної безпеки регіону і країни в цілому та ін.

Про ефективність діяльності холдингових компаній ЛПК і позитивний вплив їхньої діяльності на регіональний розвиток зауважують також Г. Запотилько, А. Карпук, Б. Колісник, О. Максимець, В. Павлов, Д. Симонов, В. Ткачик та ін. Таким чином, можна зробити висновок, що найбільш оптимальною формою вертикальної інтеграції лісопромислових підприємств в сучасних умовах є холдинг.

Доповнюючи зазначену позицію зауважимо, що створення регіональної холдингової лісопромислової компанії має низку переваг, яка передбачає:

- збереження існуючих та відновлення розірваних технологічних, кооперативних зв'язків між підприємствами;
- збереження оперативного управління і господарської самостійності на рівні підприємства та більш гнучке реагування на коливання кон'юнктури ринку;
- залучення позикового капіталу і перерозподіл інвестиційних ресурсів, їхня концентрація на найбільш ефективних напрямках і проектах;
- зниження витрат виробництва і реалізації продукції завдяки великим масштабам виробництва, що дозволяє диференціювати ціни, знижувати ризик, пов'язаний з коливаннями ринкової кон'юнктури;
- використання єдиної податкової і фінансово-кредитної політики, економія на торгових, маркетингових та інших послугах;
- посилення економічного регулювання і координації діяльності підприємств з боку регіональних органів влади;
- збільшення експортного потенціалу і підвищення стійкості і регулювання економічних процесів [7; 8; 9].

Також можна відзначити переваги, які буде мати регіон і місцеві громади в результаті створення лісопромислового холдингу: недопущення тінізації регіонального ринку деревини; підвищення рівня соціально-економічного розвитку відповідних адміністративних районів та області в цілому; посилення конкурентної боротьби на регіональному ринку лісопродукції, що сприятиме зниженню цін та підвищенню якості продукції; перспективи створення нових робочих місць та залучення громадян до сезонних робіт на підприємствах холдингу; можливість реалізації важливих соціальних проектів місцевого значення [6. с. 343].

Слід зазначити, що поряд з перевагами холдингова форма організації має і деякі недоліки: небезпека появи монополізму в процесі злиття і поглинання; тенденція до політизації, бюрократизації, зловживання контрольно-управлінськими функціями; штучне субсидування нерентабельних підприємств за рахунок рентабельних; неможливість достатньо чіткого простеження перерозподілу фондів між підприємствами в складі холдингу. Незважаючи на це, розвиток холдингових структур у лісопромисловому комплексі є характерним процесом практично для всіх розвинених лісових країн світу.

Щодо створення інтегрованих структур у вітчизняному лісопромисловому середовищі, зокрема на рівні регіонів, то їхня економічна політика повинна формуватися виходячи з твердження, що ізольовані економіки вичерпали свій потенціал і потребують структурної перебудови. Такими структурами на регіональному рівні є холдинги, спрямовані на розвиток окремих регіонів і територій. Регіональний холдинг – це підсистема єдиної національної соціоекологічної виробничої системи на регіональному рівні, якій притаманний достатній потенціал для самостійного розвитку. Дворівнева модель управління регіональним холдингом представляє собою, по-перше, вертикальні зв'язки, які впливають на галузеву структуру холдингу, по-друге, горизонтальні зв'язки всередині регіону, сформовані вертикальною регіональною системою управління, яка адекватна ринковій структурі холдингу [10].

Регіональні холдингові структури повинні створюватися на основі спільності території, в розвитку якої вони, безперечно, зацікавлені. При їх формуванні акцент повинен робитися на виробничій діяльності. Ні пріоритетні райони чи міста, ні визначальні галузі чи вільні економічні зони, а кожен район, місто чи їх міжрегіональні об'єднання можуть бути потенційним центром формування холдингу. Регіональні холдинги повинні використовувати особливості природних, трудових, майнових ресурсів території таким способом, щоб забезпечити основу для їхнього розвитку.

Висновки. Одним із напрямків розвитку лісопромислового комплексу регіону є створення вертикальної інтегрованої структури – холдингу, складної організаційної структури з єдиним центром управління і замкнутим процесом виробництва лісопродукції, яка об'єднує підприємства різних стадій єдиного технологічного циклу (заготівлі, переробки, виробництва і продажу виробів з деревини), пов'язаних між собою матеріальними, фінансовими та інформаційними потоками. Формування холдингової структури забезпечує низку переваг безпосередньо для розвитку компанії, лісопромислового комплексу, регіону, а також життєдіяльності місцевих громад.

Перелік посилань:

1. Холл Р. Х. *Организации: структуры, процессы, результаты* / Р.Х. Холл. – СПб.: Питер, 2001. –

512 с.

2. Zäpfel G. Taktisches Produktions-Management / G. Zäpfel. – 2., unwesentlich. veränd. Aufl. – München; Wien: Oldenbourg, 2000 – 300 S.
3. Трубоченко Т.Г. Интегрированные корпоративные структуры как основа развития лесопромышленного комплекса на современном этапе: дис. канд. эк. наук: 08.00.05 – экономика и управление народным хозяйством / Татьяна Григорьевна Трубоченко. – Томск: ТГУ, 2007. – 199 с.
4. Уильямсон О. И. Вертикальная интеграция производства: соображения по поводу неудач рынка / О.И. Уильямсон / Теория фирмы. – СПб: Экономическая школа, 1995. – 525 с.
5. Коуз Р. Фирма, рынок и право / Р. Коуз. – М.: Дело, 1993. – 225 с.
6. Шубалий О.М. Трансформація еколого-економічних відносин у лісовому секторі: механізми та інститути: Дис. докт. ек. наук: 08.00.06 – економіка природокористування та охорони навколишнього середовища / Олександр Михайлович Шубалий. – К., 2015. – 448 с.
7. Карпук А.І. Формування ринково-орієнтованої стратегії розвитку лісоресурсного комплексу України / А.І. Карпук. – К., 2004. – 20 с.
8. Бурдин Н. А., Воевода И. П. Основные положения развития лесного сектора / Н. А. Бурдин, И. П. Воевода. – Новосибирск: Наука, 1994. – 115 с.
9. Воевода И. Н., Петров А. П. Территориальные отраслевые комплексы (на примере лесной промышленности и лесного хозяйства) / И. Н. Воевода, А. П. Петров. – Новосибирск, 1987. – 78 с.
10. Капитоненко В. Преимущества вертикальной интеграции в формировании новых организационно производственных систем (модельный анализ) / В. Капитоненко // Российский экономический журнал. – 1994. – №3. – С. 57 – 60.

Стаття надійшла: 20.06.2017 р.

Рецензент: д.е.н., проф. Дмитрієв І.А.

Рецензент: д.е.н., проф. Ярема В.І. (Ужгородський національний університет)

УДК 314.01

JEL Classification: J 110

ВПЛИВ ДЕМОГРАФІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ НА РІВЕНЬ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ У РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

Заклекта О.І., к.е.н., доцент

Тернопільський національний економічний університет

Сливка О.А., к.е.н.

ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна академія управління персоналом»

Анотація. У статті розглянуто демографічні складові регіонального індексу людського розвитку України та здійснено оцінку їх впливу на рівень людського потенціалу. Результати дослідження отримані на основі аналізу теоретичних підходів до вивчення концепції людського розвитку зарубіжними та українськими науковцями, практики її застосування в управлінні процесами людського розвитку на регіональному та державному рівні, оцінки статистичних даних щодо відтворення населення та його впливу на рівень людського потенціалу в регіонах України. Незважаючи на важливі напрацювання, у вітчизняному науковому середовищі існує потреба в узагальненні теоретичних висновків оцінки впливу демографічних процесів на розвиток людського потенціалу в регіонах України в контексті актуалізації процесів децентралізації. Предметом дослідження є процеси відтворення населення та їх вплив на рівень людського розвитку в регіонах України. Метою дослідження є аналіз демографічних процесів відтворення населення як одного з чинників впливу на людський розвиток в регіонах України з метою формування механізмів забезпечення можливості зростання людського потенціалу. Методичними засадами дослідження є системний підхід до вивчення, узагальнення та аналізу показників відтворення населення та їх впливу на рівень людського розвитку в регіонах України. В дослідженні здійснюється аналіз показників, які характеризують рівень відтворення населення у регіонах України. Відзначається, що низький рівень відтворення населення негативно впливає на перспективи людського розвитку в Україні та в її регіонах. Аналіз показників, які входять у блок «Відтворення населення» регіонального індексу людського розвитку дає можливість визначитись із сукупністю економічних, організаційних і соціальних заходів, спрямованих на підвищення рівня людського розвитку через відтворення населення. Одним із механізмів забезпечення високого рівня розвитку людського потенціалу є реалізація програм, направлених на підвищення рівня народжуваності, середньої очікуваної тривалості життя, зменшення дитячої смертності та підтрим-